

מערכי שיעור בהבנה ובהבעה (לשאלון 08) נכתב על ידי יפעת שרעבי

יחידה 4 כתיבת מאמר

יחידה זו היא הרחבה של הקובץ "הערות דידקטיות למתרגלים ב", כולל תיקונים. מורים שקיבלו ממני את הקובץ הקודם, מתבקשים למחוק אותו ולהחליפו ביחידה זו שהיא יחידה ברצף מערכי השיעורים.

לא פעם נשאלת השאלה האם אפשר ללמד הבעה או שמא אין זה אלא עניין של כישרון מלידה?

אם מדובר בכישרון מלידה, כיצד אנו המורים יכולים ללמד הבעה?

התשובה לכך פשוטה. יש להבחין בין הבעה עניינית לבין הבעה יצירתית. אכן, הבעה יצירתית דורשת כישרון, אך אף לא אחד מאתנו מצפה שכל תלמידיו יהיו סופרים או משוררים. תחום זה שייך ליחידה סגולה. לעומת זאת הבעה עניינית (מעשית) בהחלט אפשרית ללמידה. לצורת הבעה זו נזקק האדם בחיי היומיום. עליו לכתוב סיכום לדברים ששמע או קרא או לכתוב מכתב לאדם קרוב או לגורם רשמי.

הבעה עניינית ניתן ללמדה בבית הספר. כמו כן ניתן לשפר את יכולת הכתיבה וההבעה של התלמידים ואף להביאם להישגים גבוהים, גם אם לא ניחנו בכישרון כתיבה.

שיפור בתחום ההבעה ישליך בוודאי על כל מקצועות הלימוד בבית הספר וישפר את הישגי התלמידים בכל התחומים.

כדאי להמליץ לתלמידים לכתוב מאמר באמצעות מעבד תמלילים, משום שבדרך זו מתאפשרת להם גמישות רבה ביכולת העריכה, וכן ההגשה איכותית יותר. כמו כן מעבד התמלילים עשוי להצביע על שגיאות כתיב ואיות.

הצעה להוראת כתיבת מאמר

במשך שנים רבות נתקלתי בקושיים הרבים של התלמידים לכתוב מאמר הן בכיתות עיוניות והן בכיתות מב"ר. לתלמידים היה קושי ביצירת מבנה נכון למאמר, בתכנים, בניסוח משפט מפתח ובשימוש בטיוטה. לא עזרו כל ההסברים שכל מאמר חייב להיכתב בטיוטה ולעבור מספר "שיפוצים" עד שבידיהם המוצר המוגמר, שוב ושוב נאלצתי לקרוא טיוטות ולא מאמרים.

במהלך העבודה הגיתי רעיון של כתיבת "מאמר כיתתי". הבנתי שרק בדרך זו אני יכולה ללמד כיתה שבה יש מעל 30 תלמידים, כיצד לכתוב מאמר שלב אחר שלב כשיש בידנו המורים האפשרות לפקח על כל שלב בכתיבה. אם כל תלמיד יבחר נושא אישי, אין למורה יכולת פיקוח, וכמובן הוא אינו יכול להיצמד לכל תלמיד לצורך מעקב. נסו דרך זו – ותינהו!

בחירת הנושא

- א. יש להקפיד לבחור נושא אשר "ידבר" אל התלמידים.
- ב. חשוב להבהיר לתלמידים שכאשר ניתנת להם אפשרות בחירה בין כמה נושאים, עליהם להקדיש מחשבה רבה לבחירת הנושא. עליהם לבדוק באיזה נושא יש להם מידע רב ביותר, איזה נושא קרוב ביותר ללבם ושעליו קל להם לכתוב.

טרום כתיבה שלב א

כהכנה לשיעור על המורה לחפש כתבה או מאמר, שיעשירו את התלמידים בתחום הידע ויחשפו אותם למושגים חדשים. כמו כן יש לבקש גם מן התלמידים להביא לכיתה חומרים בתחום (כיום בעידן האינטרנט המלאכה קלה יותר).

ביחידת לימוד זו אשלב כתיבת מאמר בנושא "זכויות התלמיד" עם הערות מתודיות.

נושא המאמר: (מתוך: "מתרגלים ב" עמ' 61)

הכול מסכימים על כך שיש להגן על התלמיד בין כותלי בית הספר, ושיש להעניק לו תנאי לימוד הוגנים ומכובדים. אולם בשעה שהתלמיד נהנה מזכויותיו, לא תמיד הוא נוטל על עצמו אחריות ועומד בחובות המוטלות עליו בתחום בית הספר.

כתבו מאמר על הנושא "זכויות התלמיד". במאמרכם **צינו** את זכויות התלמיד שמהן הוא נהנה בבית הספר, **העלו** את החובות הנדרשות ממנו בבית הספר **ודונו** בסוגיה: האם, לדעתכם, נהנה התלמיד מזכויות יתר המובילות במקרים מסוימים לפריקת עול ולאלימות?

פיצוח הוראות הכתיבה

- א. **צינו** מהם זכויות התלמיד במסגרת בית הספר
 - ב. **העלו** (**צינו**) את החובות של התלמיד במסגרת בית הספר
 - ג. **דונו** בסוגיה – האם התלמיד נהנה מזכויות יתר המובילות לפריקת עול ולאלימות.
- (דונו = הציגו נושא מסוים ובחנו אותו מהיבטים שונים ומנקודות ראות שונות. מתוך "מתרגלים ב" עמ' 59)

טרום כתיבה שלב ב

1. על הלוח כותבים את נושא המאמר.
2. התלמידים מניחים על השולחן **שני דפים**: דף אחד שאליו הם מעתיקים את "נושא המאמר" ("דף המקור") ודף שני שעליו כתוב "טיוטה".
חשוב! לא לוותר על שלב הטיוטה. זה הזמן ללמד את התלמידים את חשיבותה של הטיוטה.
3. המורה יחלק לתלמידים "דף עזר לתלמיד" (מופיע בסוף)

נשימה בכיתה

- קראו את הקטע "לתלמידים יש זכויות, אבל גם אחריות" מאת יצחק קדמן (עמ' 61).
- קראו את הכתבה / המאמר שהבאתם לשיעור.
- מתחו קו תחת המידע העיקרי בכל אחד מן הקטעים.
- העתיקו לדף הטייטה את המידע שציינתם. השתדלו לנסח את הדברים בלשונכם.

דוגמה מהמאמר של יצחק קדמן

- (1) מתוקף היותכם בני אדם ובעיקר קטינים הזקוקים להגנה, מוקנות לכם זכויות רבות.
- (2) (אולם) אין לכם זכות לפגוע באדם אחר - לא בגופו, לא ברכושו ולא בכבודו.
- (3) מוטלת עליכם אחריות לדאוג לזכותו של הזולת.
- (4) זכותכם ואף חובתכם לשמור על זכויותיכם, אבל אין לכם זכות להשתמש באלימות כלשהי גם אם המטרה היא לשמור על זכות זו או אחרת.
- (5) זכותו של כל אדם מסתיימת במקום בו מתחילה פגיעה באדם אחר.
- (6) רוב תלמידי ישראל הם בני נוער חיוביים.
- (7) קיים מיעוט מבוטל אך בולט המרשה לעצמו לפגוע באחרים מסיבות שונות.
- (8) יש לכם זכויות רבות, אך אין לכם זכות לפגוע באחר!

טרום כתיבה של ג

4. בדף הטייטה התלמיד כותב את הכותרת "העלאת רעיונות".
5. התלמידים כותבים בדף הטייטה מתחת לכותרת "העלאת רעיונות" נקודות למחשבה" (כל מה שעולה במחשבתם בקשר לנושא).
יש להציע לתלמידים לכתוב היגדים / רעיונות, ולא משפטים שלמים.
בתשובות לספר "מתרגלים ב" תוכלו למצוא "נקודות למחשבה".
נקודות אלו יעזרו לכם לפתח את הנושא בכיתה.
6. כל תלמיד יקיף במעגל שלושה-ארבעה רעיונות שהם לדעתו הטובים ביותר.
רעיונות אלו יהוו את גוף המאמר. כל פסקה תעסוק ברעיון אחד.
7. מאחר שאנו כותבים מאמר כיתתי, יש לבקש מהתלמידים להקריא את רעיונותיהם הנבחרים, והמורה יכתוב אותם על הלוח.
8. כל הכיתה בוחרת שלושה-ארבעה רעיונות מתוך הרעיונות שעלו בכיתה שיהוו את הרעיונות המרכזיים של המאמר. (יש להגיע להסכמה כיתתית)
9. בדף הטייטה כותבים את הכותרת "מיון הרעיונות".
הכיתה מחליטה על סדר הגיוני של הרעיונות, והתלמידים מעתיקים את הרעיונות על פי הסדר שנקבע.

כתיבת המאמר עצמו

על התלמידים לכתוב מאמר שמבנהו יהיה בהתאם לסכמה הבאה:

פסקת פתיחה למאמר	
גוף המאמר	רעיון א - משפט מפתח + משפטים תומכים
	רעיון ב - משפט מפתח + משפטים תומכים
	רעיון ג - משפט מפתח + משפטים תומכים
	רעיון ד - משפט מפתח + משפטים תומכים
פסקת סיום למאמר	

יש להקפיד על מילות קישור או משפטי קישור מתאימים בין פסקה לפסקה.

כדאי להיעזר במילות הקישור המופיעות בעמ' 16 בספר "מתרגלים ב".

פסקת הפתיחה של המאמר

יש לקרוא בספר "מתרגלים ב" עמ' 33 את "הפתיחה" ואת סוגי הפתיחות כדי לחשוף את התלמידים לדגמים שונים של פתיחות ולניסוחים שונים של פסקות הפתיחה.

1. התלמידים כותבים בדף הטיוטה משפט פתיחה למאמר כולו.
יש להסביר כי עלינו לנסח את המשפט כך שיבינו מתוכו על מה ידובר במאמר כולו.
בכיתות שבהן יש קושי לנסח משפט מפתח, רצוי להכתיב רעיונות למשפטי מפתח:
לפניכם כמה הצעות לניסוח משפט מפתח. (ההצעות מופיעות ב"דף עזר לתלמיד")

- א. הפיכת נושא המאמר למשפט מפתח
- ב. בתקופה האחרונה..... / לאחרונה.....
- ג. הטענה הנפוצה היא ש....
- ד. רבים טוענים כי..
- ה. במקרים רבים....
- ו. ידוע ש....

2. תלמידים אחדים קוראים את משפטי הפתיחה שלהם, והמורה כותב על הלוח את המשפטים הטובים ביותר שנבחרו על ידי הכיתה. (ראו הערה בהמשך)

3. כל תלמיד בוחר באחד מן המשפטים ומעתיק אותו ל"דף המאמר".
4. התלמידים כותבים בטיוטה את פסקת הפתיחה (כלומר הרחבה של משפט המפתח).
5. תלמידים אחדים קוראים את פסקת הפתיחה שכתבו. הכיתה בוחרת בפסקה הטובה ביותר. התלמידים מסבירים מדוע בחרו בפסקה זו. המורה מכתיבה לכל הכיתה את הפסקה שנבחרה, והתלמידים כותבים פסקה זו ב"דף המאמר" בהמשך למשפט המפתח.

גוף המאמר

יש לקרוא בספר "מתרגלים ב" עמ' 35 את "גוף המאמר".

6. התלמידים כותבים בדף הטיוטה משפט מפתח לרעיון הראשון שנבחר. כמה תלמידים קוראים את משפט המפתח שכתבו, והכיתה בוחרת את המשפטים הטובים, מעתיקים ללוח, וכל תלמיד בוחר את המשפט הרצוי לו ומעתיקו ל"דף המאמר".
הערה: כתיבת המשפטים על הלוח מפגישה את התלמידים עם מבנים ועם ניסוחים שונים של משפטי מפתח.

* גיליתי שגם בכיתות מב"ר, שבהן התלמידים מתקשים בניסוח, הצליחו תלמידים לנסח משפטי מפתח בצורה יפה מאוד, בהירה ועניינית.

7. בדף הטיוטה התלמידים כותבים משפטים תומכים לרעיון הראשון. עליהם לקרוא את הפסקה שכתבו, לתקן ניסוח, לוודא פיסוק ולבדוק האם כל מה שנכתב אכן מרחיב את משפט המפתח של הפסקה.
8. כמה תלמידים קוראים את הפסקה שכתבו, והכיתה בוחרת את הפסקה הטובה ביותר. המורה מכתיב לכיתה את הפסקה שנבחרה ל"דף המאמר".
9. כדי לכתוב את הפסקות הנוטרות יש לחזור על השלבים 6-8.
* יש להקפיד על מילות קישור מתאימות בין הפסקות השונות.
כדאי להיעזר במילות הקישור המופיעות בעמ' 16 בספר "מתרגלים ב".

פסקת הסיום של מאמר

יש לקרוא בספר "מתרגלים ב" עמ' 36 את "הסיום" ואת סוגי הסיומים כדי לחשוף את התלמידים לדגמים שונים של סיומים ולניסוחים שונים של פסקות הסיום.

10. כתיבת פסקת סיום למאמר כולו. (באותה שיטה של כתיבת פסקת הפתיחה)
הערה: פסקת הסיום אינה באה רק לסכם את הנאמר במאמר, אלא היא יכולה לכלול דעה אישית, להסיק מסקנה, להעביר מסר, להציע פתרון אחר לבעיה ועוד.

שלב בדיקת המאמר

11. קראו בספר "מתרגלים ב" עמ' 40 את "שלב ו – עריכה ושכתוב".
עליכם לשאול את כל השאלות המופיעות בשלב זה ביחס למאמר שכתבתם.
אם יש צורך – תקנו את המאמר. חשוב להעביר לתלמידים את המסר שתמיד יהיה משהו לשכתב או לערוך.
12. יש לקרוא בקול בכיתה את המאמר כולו (על ידי המורה או על ידי אחד התלמידים).

הערכת המאמר

13. קראו בספר "מתרגלים ב" עמ' 43 את "הערכת המאמר".
נסו להעריך את המאמר שקראתם.

הצעה

לאחר כתיבת כמה מאמרים כיתתיים, התלמידים יעברו לכתיבת מאמר אישי.
את המאמר האישי הם יגישו למורה לבדיקה, רק לאחר שהחליפו את המאמר שלהם עם חבר-
עמית לצורך בדיקה. על החבר לכתוב הערות ענייניות בעיפרון על פי **הקריטריונים** המופיעים
ב"עריכה ושכתוב" (עמ' 40) וב"הערכת המאמר" (עמ' 43).
לאחר מכן כל תלמיד יתקן את מאמרו בהתאם לביקורת שקיבל, ורק אחר כך הוא יגיש אותו
למורה לבדיקה סופית כולל הערות החבר.
דרך זו מכריחה את התלמידים להיות ביקורתיים כלפי אחרים, אולם בד בבד היא מלמדת אותם
לבקר טוב יותר גם את עצמם.

כדאי לתגמל את החבר-עמית אם הוא עשה עבודה טובה, שהרי גם הוא למד רבות מהתהליך.

דף עזר לתלמיד

השלבים לכתיבת מאמר

1. העלאת רעיונות
2. סינון הרעיונות (בחירת הרעיונות הטובים ביותר)
3. מיון הרעיונות בסדר הגיוני
4. כתיבת המאמר עצמו
 - א. כתיבת משפט מפתח למאמר כולו + פסקת פתיחה
 - ב. כתיבת משפט מפתח לרעיון הראשון שבחרנו
 - ג. כתיבת משפטים תומכים לרעיון הראשון
 - ד. כתיבת משפט מפתח לרעיון השני + הקפדה על מילת קישור מתאימה או משפט קישור מתאים
 - ה. כתיבת משפטים תומכים לרעיון השני
 - ו. כתיבת משפט מפתח לרעיון השלישי + הקפדה על מילת קישור מתאימה או משפט קישור מתאים
 - ז. כתיבת משפטים תומכים לרעיון השלישי וכן הלאה....
 - ח. כתיבת פסקת סיום
5. קריאת המאמר ובדיקתו על ידי התלמיד עצמו (יש להיעזר ב"שלב העריכה והשכתוב")
6. בדיקת עמיתים (בדיקת המאמר על ידי תלמיד אחר) + הערכת המאמר על ידו
7. תיקון המאמר בהתאם להערות העמית

דרכים שונות לניסוח משפט פתיחה למאמר:

- א. הפיכת נושא המאמר למשפט פתיחה
- ב. בתקופה האחרונה..... / לאחרונה.....
- ג. הטענה הנפוצה היא ש....
- ד. רבים טוענים כי ..
- ה. במקרים רבים
- ו. ידוע ש....

דוגמה למבנה של מאמר טיעון מתוך בחינת הבגרות חורף 2007:

צפייה בסרטים במסגרת בית הספר

יש הטוענים כי צפייה בסרטים במסגרת השיעורים בבית הספר היא בידור בלבד. כתוב מאמר ובו דון בטענה זו. **הבע** את עמדתך **ונמק** אותה. תוכל להיעזר במאמר ובניסיון אישי.

סיעור מוחין וסל רעיונות

■ סוגי הסרטים שבהם צופים בבית הספר בהתאם למקצועות לימוד נבחרים:

סרטי תעודה בנושאים שונים: (לפניכם דוגמאות בלבד)

הסטוריים: מלה"ע, המנדט הבריטי בא"י, מלחמת ששת הימים

טבע: תהליך הרבייה של צבי הים, מבנה המוח האנושי, המבנה האנטומי של הצפרדע

אקטואליים: סחר בנשים בישראל, גילויי האנטישמיות כיום בעולם

גיאוגרפיים: הקוטב הצפוני, מדבריות

ספורט: התפתחות הטניס בישראל, שילוב ספורטאים עולים מברה"מ

מוסיקה: קונצרטים, אופרות

אמנות: הציור (הגותי, האימפרסיוניזם הגרמני, הקוביזם של פיקאסו)

מחול (אגם הברבורים, המחול המודרני בישראל)

סרטים המבוססים על יצירות ספרות (רומנים ודרמות)

למשל חצוצרה בואדי, ביבר הזכוכית

סרטים היסטוריים

למשל רשימת שינדלר, המכה השמונים ואחת

סרטי הדרכה (סרטים שמטרתם להדריך בצורה מוחשית)

למשל עזרה ראשונה, שפעת החזירים, אוכל, ספורט

סרטים המעלים נושאים אוניברסאליים

סרטים המציגים דמויות שונות: חיוביות הראויות לחיקוי, שליליות הראויות לביקורת ולגנאי

ודמויות אחרות שאיתן יכול הצופה להזדהות או שאותן הוא יכול לבקר, לשפוט, להעריך.

סרטים העוסקים במצבים מגוונים בחיי האדם: קונפליקטים, הישרדות, חולי, תחרותיות, כישלונות

והצלחות, מאבקי כוח, אהבה, סבל, תאוות כוח ובצע ועוד.

■ עמדת אלו הטוענים שצפייה בסרטים במסגרת השיעורים היא בידור

- תופסים את הסרט כאמצעי שעשוע הגורם להרפיית המתח הלימודי בכיתה.
- בדרך כלל כדי לצפות בסרט התלמידים עוברים לחדר מיוחד שבו מוקרן הסרט, והמעבר גורם לבזבוז זמן למידה ולהתרופפות המשמעת.
- הסרט מצריך לרוב פחות מאמץ אינטלקטואלי, ומכאן התלמיד יכול להסיק שאפשר ללמוד ללא השקעה ומאמץ, בדרך של קיצור תהליכי למידה; במקום לקרוא ספר, אפשר לצפות בסרט המבוסס על הספר, במקום ללמוד על תהליך הרבייה, אפשר לראות זאת בהמחשה דרך סרט, במקום לשנן את הגורמים לפרוץ מלחמת העולם השנייה, אפשר לראות סרט הממחיש את התהליך שהוביל לפרוץ המלחמה.
- התלמיד חש שהוא "בבית" – ממשיך לעשות את מה שהוא רגיל לעשות מדי יום ביומו: צופה בטלוויזיה או במחשב.

■ המצדדים בצפייה בסרטים במסגרת השיעורים

- טוענים בראש ובראשונה שלא כל סרט ראוי שיהיה מוצג בפני התלמידים.
- התנאי הבסיסי להקרנת סרטים בשיעורים הוא ערכם הלימודי והחינוכי. מכאן, סרטים שמטרתם רק לשעשע, לא יוקרנו בפני התלמידים, אלא אם כן מטרתם המוצהרת היא שחרור והתפרקות בעת מצבי לחץ כמו בעת מלחמה.
- מגוונת את ההוראה השגרתית
- ממחישה לתלמידים את החומר הלימודי
- מעוררת סקרנות ועניין
- יוצרת גירויים ללמידה מעמיקה יותר (למשל דמות היטלר הנואם באקסטזה מעוררת את התלמיד לחקור יותר על הדמות ועל פעולותיה).
- מעוררת נושאים לחשיבה (כמו סרט העוסק בהתמכרות לסמים)
- יוצרת הזהות - התלמיד יכול להזדהות עם גיבורי סרטים, עם מנהיגים, עם מדענים, עם ספורטאים, עם אמנים - כל אלה יכולים לשמש עבורו מודל לחיקוי.
- ממרקת פחדים וחרדות ויוצרת קתרזיס (למשל סרט העוסק באיידס)
- מלמדת ומדריכה (סרטי הדרכה למיניהם, סרטי תעודה)
- מעבירה תכנים חינוכיים ערכיים (סרטים שיש בהם מסר מוסרי, שמעלים בעיות חברתיות ועולות למיניהם)
- גורמת לחוויה, לריגוש ואף לסערת רגשות
- הטלוויזיה עבור התלמידים היא המדיום המוכר והחביב עליהם, ולכן קל להם יותר "להתחבר" לסרט מאשר לספר לימוד "יבש" או לשיעור שיגרותי.

לאחר "סיעור המוחין" לגבי הנושא, יש לתכנן את מבנה המאמר בהתאם לנדרש בנושא באמצעות ראשי פרקים.

ראשי פרקים

(פתיחה)

1. סוגי הסרטים שבהם צופים במסגרת השיעורים בבית הספר על פי מקצועות הלימוד.
2. עמדת אלו הטוענים שצפייה בסרטים במסגרת השיעורים היא בידור בלבד.
3. עמדת אלו המצדדים בצפייה בסרטים במסגרת השיעורים.
4. עמדתי האישית המנומקת

(סיום)